

Presa Românească și modelarea opiniei publice în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Livian Rădoescu

Abstrait

Au début du XIX^e siècle, les éléments de modernité qui se manifestaient dans la société roumaine ont mis leur empreinte sur l'opinion publique par le biais des périodiques qui circulaient dans les Principautés. Même si, au début, la presse a fait preuve de maladresse dans le récit des événements, au fil du temps, en raison de son professionnalisme ultérieur, son impact sur le public a été crucial. En modélant des attitudes et des caractères, la presse roumaine a eu une contribution substantielle à la propagation des idées progressistes de l'époque et à la genèse de l'État moderne.

Odată cu încheierea războiului ruso-turc de la 1828-1829 și a punerii în aplicare a prevederilor păcii de la Adrianopol, în Principatele Române semnele modernizării încep să devină tot mai vizibile. Desființarea monopolului otoman asupra comerțului (1829) a permis o conectare a țărilor dunărene la valorile occidentale, materializată pe de o parte prin adaptarea regimului politic la un nivel corespunzător cerințelor partenerilor comerciali, iar pe de alta, printr-o serie de înnoiri manifestate în domeniul instituțional și cultural. Prezența tinerilor boieri în marile capitale europene pentru desăvârșirea studiilor, contactele cu ideologiile *novatoare* ale epocii care militau pentru eliberarea socială și națională, reprezintă fenomene simptomatice ce au atras atenția viitoarei elite care, la întoarcerea în țară, a încercat să imprime opiniei publice o conduită favorabilă modernizării societății.

Menținerea racilelor vechiului sistem al dominației otomane, tendințele *europenizării* societăților sud-est europene, mișcările de eliberare națională declanșate în teritoriile aflate sub dominație otomană, reprezintă o parte din subiectele ce au stat în atenția presei vremii. Dezvoltarea învățământului și a tiparului, implicarea intelectualității progresiste, din rândurile căreia s-a remarcat Ion Heliade-Rădulescu, Eufrosin Poteca, Dinicu Golescu, Florian Aaron, Gheorghe Asachi, Gheorghe Lăzăr, etc., a creat premisele unei dezvoltări

culturale fără seamăn, la a cărei răspândire a contribuit și presa, cu toate că se afla la începuturi.

Dacă în primele două decenii ale secolului al XIX-lea apăreau *Biblioteca românească sau adunări de multe lucruri folositoare întocmită în 12 părți* la Buda și *Fama Lipschii pentru Dația* la Leipzig, în perioada 1829-1847 circulau 43 de periodice, dintre care 16 în Moldova, 21 în Țara Românească și 6 în Transilvania ¹. Din rândul acestora 10 aveau un caracter general, 17 au fost periodice culturale, două bisericești, patru de popularizare a științei, etc., ceea ce demonstrează caracterul stabil al acestui tip de presă ².

Începuturile presei românești sunt legate de apariția în anul 1829 în Țara Românească a *Curierului românesc* al lui Ion Heliade Rădulescu și a *Albinei românești* în Moldova, al cărei inițiator, Gheorghe Asachi, le aducea la cunoștință cititorilor că publicația sa va cuprinde *politicești* și interesante noviale din toate țările lumii, iar prenumerații vor avea în casă *un hronograf deplin de evenimente în mijlocul cărora viază*. În schimb, *Curierul românesc* s-a dorit a fi un *vestitor de obște* ³ care să prezinte cititorului comunicate de la Petersburg, referitoare la războiul ruso-turc și informații de natură administrativă. Se poate observa preocuparea lui Ion Heliade Rădulescu și a lui C. Moroiu de a imprima gazetei o orientare generală, pe lângă chestiunile din *afară* (politică externă), cele de literatură, limbă, educație, ocupând un loc destul de însemnat în economia publicației.

Beneficiind de aceleași surse externe, ambele periodice preluau și publicau informații fără nici un fel de comentariu, uneori fără a se verifica chiar autenticitatea lor, însă, așa cum remarca Mihail Kogălniceanu, pentru vremurile acelea au reprezentat o *adevărată revoluție pentru români*. Datorită numărului redus de știutori de carte, ambele gazete vor trece la o nouă politică editorială, de acum înainte formula bilingvismului fiind cea care va stimula interesul cititorilor pentru *senzațional* și va contribui la formarea opiniei publice. Pornind de la un tiraj redus, *Curierul românesc* a ajuns să aibe în perioada 1836-1843 un număr de 300 de abonați anual, iar în 1844 să atingă cifra de 1300 cititori constanți. Răspândită mai ales în Moldova, *Albina românească* nu s-a bucurat de un succes real, însă, cu toate acestea, Asachi își exprima bucuria la aflarea veștii că publicația lui Heliade Rădulescu adoptase grafia latină și dăruimase monopolul ce-l *opuneau literele kiriliene*.

Periodicele apărute între 1829-1848 marcau un început, destul de timid, al generalizării presei în Principatele române, al cărei principal obiectiv, cel al cultivării limbii, era subsumat idealului unității naționale. Utilizarea unui limbaj publicistic adecvat, introducerea unor termeni împrumutați din germană sau rusă

1 D. Berindei, *Dezvoltarea culturală în perioada 1821-1848*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, București, 2003. p. 351.

2 *Ibidem*.

3 Al. Sadi-Ionescu, N. Hodoș, *Publicațiile periodice românești*, 1, București, 1913, p. 176.

în locul celor proveniți din limba turcă, dar mai ales distincția care se face între *limba politiciii și limba duhului și a inimii* reprezintă tendințele modernizatoare care se manifestau într-o perioadă de tranziție, când presa încerca să modeleze opinia publică și să formeze o nouă mentalitate.

Presa românească din Transilvania s-a dezvoltat pe baza a două inițiative, una aparținând lui George Barițiu care, la Brașov în 1838, pune bazele *Gazetei de Transilvania* cu al său supliment *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, cealaltă pornind de la Blaj unde, în 1848, Timotei Cipariu alături de Iosif Many și Aron Pumnul editează primul număr al *Organului luminării*. *Gazeta de Transilvania*, *întâiul organ panromânesc* cum îl caracteriza Nicole Iorga, a fost un periodic preponderent politic, care dezbătea interesele naționale ale românilor ardeleni, și prezenta asemănări frapante în privința surselor de informare, a periodicității, chiar și a formatului cu o serie de gazete editate în Principate. *Organul iluminării* era o publicație săptămânală *bisericească, politică și literară*, redactată în grafie latină și destinată unui public destul de selectiv, motiv pentru care Timotei Cipariu editează un supliment distinct, *Învățătorul poporului*, adresat cu precădere mediului țărănesc.

Deși au vizat inițial numai informarea cititorului, materialele prezente în paginile *Gazetei de Transilvania* dezbăteau problematica națională pe un ton destul de moderat având în vedere situația politică existentă la acea vreme, caracterizată prin deznaționalizare și încălcarea drepturilor fundamentale ale românilor din această provincie. Începând cu anul 1840, se constată o schimbare de atitudine în ceea ce privește maniera de selectare și prezentare a informațiilor, multe dintre ele sunt comentate pe larg, ceea ce demonstrează, pe de o parte, interesul crescut al cititorilor pentru evenimentele de peste Carpați, dar și grija lui Barițiu de a cultiva opinia publică în sensul acceptării viziunii sale panromânești.

Foaie pentru minte, inimă și literatură a avut un mare rol în dezvoltarea culturii românești progresiste, în paginile ei fiind dezbătute chestiuni precum: emanciparea culturală și politică a românilor, *ridicarea* lor economică, necesitatea unei bune organizări a învățământului, lupta pentru unitatea și cultivarea limbii și pentru propășirea literaturii originale, etc.

Periodicele culturale se vor specializa cu timpul, obiectivele urmărite fiind cultivarea literaturii și modernizarea lexicului. Astfel, *Curier de ambe sexe*, *Alăuta românească* sau *Dacia literară*, apărută la 1840 prin grija lui M. Kogălniceanu, militau pentru o *literatură de specific național* și impunerea unor reguli care să creeze un sistem de valori pentru publicul român. *Arhiva românească* sau *Magazinul istoric pentru Dacia* editat de către N. Bălcescu și A. T. Laurian evidențiau rolul și locul pe care istoria îl avea în trezirea conștiinței naționale, arătându-se că publicația era adresată *românilor din câte trele provinciilor ale Daciei*. Invocând unitatea culturală a națiunii, cei doi redactori ai publicației rugau *pe toți patrioții români din deosebite părți ale Daciei, care posed documente istorice*

despre Dacia noastră să le pună la dispoziția revistei pentru valorificarea lor în cadrul diferitelor părți ale ei.

Curentele de gândire ale vremii exprimau încrederea în valorile tradiționale și promovau sentimentul de unitate națională prin intermediul marilor personalități politice. Aceștia, mulți dintre ei teoreticieni și formatori de opinie, s-au implicat activ în construirea României moderne, punând bazele unei gândiri filosofice cu un profund caracter naționalist, reflectată în presa vremii. Marele merit al lui Kogălniceanu și al celor grupați în jurul *Daciei literare* a fost acela de a fi cultivat o literatură cu adevărat autentică, mobilizatoare, care se adresa tuturor românilor de pe cuprinsul Vechii Dacii. Programul revistei, stabilit în *Introducere*, preciza că va evita pe cât se poate domeniul politic și se va preocupa numai de literatura scrisă de românii de pretutindeni, care trebuie să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți. *Introducția* pune bazele teoriei specificului național al literaturii și releva necesitatea selecției operelor după criteriul valoric. Crearea și promovarea unei literaturi originale era posibilă numai prin îndreptarea poezilor și prozatorilor spre un trecut istoric, spre creația populară, spre peisajul natural.

Periodicele românești s-au situat la un nivel elevat sub influența presei străine, modelele culturale europene reflectate prin intermediul acestora au generat o serie de stereotipuri ale discursului identitar românesc. A. Marino într-un studiu al său intitulat *Luminile românești și descoperirea Europei* a evidențiat influențele străine și contribuția mediului autohton la consacrarea complexului european, dar și contribuția intelectualității românești din Transilvania la difuzarea ideilor ce pledau pentru afirmarea drepturilor naționale. Acest complex al *consacrării europene* a devenit un factor determinant în modelarea culturală, socială și politică a opiniei publice, publicațiile periodice, prin titlurile pe care și le luau, *Dacia, România*, evocau ideea de solidaritate și unitate⁴.

Faptul că o serie de periodice erau tipărite bilingv, utilizându-se germana, italiana și, în special, franceza- *Spicuiorul Moldo-Român. Le Glaneur Moldo-Valaque*, editat de Gh. Asachi la 1841, la Iași demonstrează influența pe care o exercita presa europeană asupra manierei de prezentare a informațiilor, știut fiind faptul că la vremea respectivă constrângerile impuse de cenzură determinau o selecție a știrilor. Tipărirea și publicarea *Albinei românești* s-a făcut după *sistima practicarisită în țările politicite*, iar Sfatul Ocârmuitor trebuia să vegheze asupra știrilor care urmau a fi inserate, deoarece exista posibilitatea strecurării unor interpretări greșite, *împotriva legii și a moralului*. Erau prevăzute și măsuri speciale pentru publicațiile *ce pot aduce tulburare liniștii obștești*, recomandându-se îngrădirea tuturor expresiilor și *noimelor țintitoare*, chiar desființarea acestora, cum a fost cazul *Daciei literare* care s-a depărtat de la îndatoririle ce îngrădesc condițiile publicației acestei foi⁵.

4 A. Marino, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*, Iași, 1995, p. 157-190

5 L. Simion, *Evenimentele sud-est europene în primele periodice românești (1829-1859)*, în *Sud-estul și contextul european*, Buletin 1, Academia Română, Institutul de studii sud-est

În perioada premergătoare revoluției de la 1848 s-a înregistrat o adevărată explozie publicistică, majoritatea periodicelor înscriindu-se pe alte coordonate decât cele de prezentare a *informației literare interne și externe*; predominante erau știrile cu caracter politic⁶. Chestiunile economice, problematica culturală, chiar și cea socială, au făcut loc politicului, care ocupa *mai mult de jumătate din coloane*, așa cu remarca M. Kogălniceanu; înlăturarea cenzurii a permis afirmarea libertății de exprimare și circulația celor mai progresiste idei care se înscriau atmosferei revoluționare europene.

Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte, inimă și literatură, ca și *Pruncul român, Poporul suveran, Reforma sau România* au adoptat pe parcursul Revoluției poziții similare, militând pentru construirea identității naționale moderne. O serie întregă de clișee au fost asimilate și transformate în ideologii revoluționare, tocmai pentru a legitima noul regim care, în numele poporului, revendica *Puterea*. Discursul de la 1848 urmărea întărirea solidarității în jurul programului pe care elita revoluționară, prin intermediul *propagandei*, încerca să îl extindă asupra întregii societăți. Iată cum o publicație, precum *Poporul suveran*, activa conștiința națională, făcând apel la un viitor destul de radios: *Românii din Principatul Valahiei, după mai multe veacuri de amărăciune și robie, Românii al căror nume fu alungat dintre numele celorlalte nații, Românii ce păreau că nu au încă brașe decât numai spre a le fi încinse în fiarele robiei și nu au capul decât numai spre a-l pleca înaintea apăsătorilor tirani, la 11 iunie se ridicară la glasul libertății*⁷.

Descendența ilustră, trecutul glorios, *poporul ales de Dumnezeu*, reprezintă clișee de puternică rezonanță și argumente eficace în modelarea opiniei publice. Imaginea de sine, o temă preferată revoluționarilor, a generat un sentiment de încredere al participanților că *fiii Romei locuiesc pe pământul Daciei*⁸ și, în contextul unei apropiate intervenții străine, apelul la figurile marilor voievozi, putea să întrețină eroismul și devotamentul față de patrie. Răspândirea ideilor revoluției, popularizarea acestora în medii sociale cât mai diverse s-a datorat amplificării circulației veștilor, presa, școala, Biserica și comisarii de propagandă fiind principalii emisari.

Mesajul revoluționar în mediul rural a beneficiat de un suport religios pentru a suplini intraductibilitatea lingvistică a unor concepte precum dreptate, progres, libertate, motiv pentru care trebuia acreditată ideea egalității în fața lui Dumnezeu. În acest caz, preotul, dascălul, unii țărani știutori de carte, lecturau în fața unui auditoriu sensibil la transformările ce îi *perturbau* echilibrul tradițional, *foile* care avertizau asupra schimbărilor de ordin social ce urmau a se produce.

Ideologia generației pașoptiste a conștientizat grupuri sociale largi asupra europene, 1994

6 *Ibidem*, p. 123.

7 *Poporul suveran*, no.1, 19 iunie, 1848, apud. *Anul 1848 în Principatele Române*, 1, București, 1902, p. 671-672.

8 *Ibidem*.

necesității modernizării societății, asupra depășirii stării de înapoiere în care se aflau. Forța ideilor exprimate pe parcursul derulării Revoluției a modelat opinia publică în sensul implicării acesteia în promovarea progresului și a interesului național.

În perioada post-pășoptistă, când Principatele au cunoscut ocupația rusoturcă iar Transilvania a avut parte de acțiunile represive din partea forțelor contrarevoluționare, presa a fost supusă din nou unui regim de cenzură. Multe dintre publicații au fost desființate, în Principate numărul lor era extrem de redus, motiv pentru care, revoluționarii ce luaseră calea exilului, grupați în jurul revistei *România viitoare*, au hotărât să susțină lupta pentru crearea statului modern român. Activitatea desfășurată de emigrație a fost extrem de energică, apelurile către opinia publică europeană, afirmarea programului politic într-o serie de publicații precum *România viitoare* (1850, Paris), *Junimea română* (1851), *Republica română* (Paris, 1851, Bruxelles, 1853) sau afilierea la *Comitetul Central Democratic European*, cu sediul la Londra, care urmărea declanșarea unei noi revoluții europene, nu reprezintă decât câteva din obiectivele pe care și le propuseseră cei ce doriseră *modelarea* opiniei publice după chipul vremii.

Care a fost impactul primelor periodice și a ideilor novatoare pe care acestea le răspândeau, este greu de descifrat, însă putem afirma cu certitudine că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, presa scrisă a fost un adevărat catalizator între diferitele segmente sociale, mai mult sau mai puțin instruite, și un vector constant în procesul (trans)formării și adaptării mentalității românești la realitățile culturale europene.

Bibliografie

- Andriescu, Al., *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, 1979
- Berindei, D., *Dezvoltarea culturală în perioada 1821-1848*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, București, 2003.
- Sadi-Ionescu, Al., Hodoș, N., *Publicațiile periodice românești*, 1, București, 1913.
- Marino, A., *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*, Iași, 1995.
- Mitu, S., *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997.
- Idem, *Transilvania mea. Istorie, mentalități, identități*, București, 2006.
- Simion, L., *Evenimentele sud-est europene în primele periodice românești(1829-1859)*, în *Sud-estul și contextul european*, Buletin 1, Academia Română, Institutul de studii sud-est europene, 1994.
- Anul 1848 în Principatele Române*, 1, București, 1902.